

5. Голобородько А.Н. Общественный контроль над производством и распределением при социализме / А.Н. Голобородько. – К. : Изд-во Киевского ун-та, 1973. – 295 с.
6. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т. 23.

Ковач М.И. Предпосылки возникновения и развития финансового контроля

Изменения в социально-экономической ситуации и в системе государственного управления в современной Украине вызвали необходимость преобразований в организации и методике финансового контроля. Дана характеристика финансового контроля в различных социально-экономических формациях. Выделены исторические предпосылки возникновения и развития контроля, представлено обобщение подходов мировых научных экономических школ по финансовому контролю.

Ключевые слова: финансовый контроль, учет и контроль, предпринимательская деятельность, социально-экономическая формация.

Kovach M.Yo. Background of the forming and development of financial control

Changes in the socio-economic situation and in public administration in modern Ukraine caused the need for change in the organization and methods of financial control. The article presents a description of financial control in different socio-economic formations. The historical background of forming and development of the control are highlighted, summarizing approaches of the scientific world economic schools on financial control are presented.

Keywords: financial control, accounting and control, entrepreneurship, social and economic structure.

УДК 336.[143.01+232]

*Асист. Н.О. Маргіта¹, канд. екон. наук;
ст. викл. М.В. Маргіта², канд. екон. наук*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ

Розглянуто сутність і зміст поняття "дефіцит бюджету", поглиблено його визначення. Досліджено еволюцію економічних поглядів на проблему існування дефіциту бюджету та методів управління ним. З'ясовано природу існування активного та пасивного бюджетного дефіциту та його наслідки для економіки. Описано причинно-наслідковий механізм соціально-економічних наслідків дефіциту бюджету для економіки країни за допомогою моделі Мандела-Флемінга. Запропоновано комплекс завдань, вирішення яких забезпечить ефективне та відповідальне управління бюджетним процесом заради досягнення макроекономічної стабільності.

Ключові слова: дефіцит бюджету, активний та пасивний дефіцит бюджету, механізм впливу дефіциту бюджету, управління бюджетним процесом.

Постановка проблеми. У сучасних умовах особливого значення набуває необхідність пошуку теоретичних і практичних шляхів, спрямованих на стабілізацію економічної ситуації та сприянню подальшому економічному зростанню. Тому підвищення ефективності бюджетної політики, збалансування бюджетних надходжень і видатків та підтримання активного дефіциту бюджету є ключовими факторами, що в подальшому визначатимуть траєкторію розвитку національної економіки.

¹ НУ "Львівська політехніка";

² Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження бюджетного дефіциту та його впливу на економіку країни перебуває в колі наукових інтересів низки вітчизняних науковців, таких як: А. Гальчинський, В. Геєць, Е. Балацький, І. Луніна, І. Мітюков, І. Чугунов, І. Лютий, В. Федосов, О. Опарін, С.В. Львовчкін, О. Василик, М. Пасічний, М. Небава, Г. Мамонова, О. Івашук, А. Машко та ін. Однак частина питань, пов'язана з визначенням особливостей регулювання бюджетного дефіциту, залишається недостатньо висвітленою.

Метою цієї роботи є дослідження теоретичних і методичних засад та розроблення практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності регулювання бюджетного дефіциту в економіці України.

Виклад основного матеріалу. Управління бюджетним процесом перебуває в центрі економічних досліджень, починаючи з 1936 р., коли була опублікована праця Дж. Кейнса "Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей", де зазначено, що ринок не може розглядатись як ідеальний саморегуляційний механізм, його повинна стимулювати держава, використовуючи для цього бюджетну політику.

Еволюцію економічних поглядів на проблему існування дефіциту бюджету та методів управління ним умовно можна розділити на такі етапи:

- Кейнсіанська економічна теорія – основним інструментом економічного регулювання сукупний попит, який держава, залежно від умов, може стимулювати чи скорочувати, маніпулюючи доходами і видатками бюджету, впливаючи, таким чином, і на величину пропозиції. Саме в цей період було легалізовано бюджетний дефіцит як необхідну умову для стимулювання економічного розвитку;
- Неокейнсіанці наголошували на необхідності збалансованого бюджету в часі, тобто потребою у заміні бюджетного дефіциту під час війн і криз активним бюджетом під час економічних піднесень. Дефіцит бюджету вони розглядали як спосіб досягнення ефективного попиту через зростання державних витрат, незважаючи на накопичення загальної суми державного боргу;
- Теорія "економіки пропозиції" (80-ті роки ХХ ст.) зміщує акценти з проблем формування попиту на проблеми пропозиції, що впливає на залучення та ефективне використання ресурсів. Прихильники цієї теорії визнавали збалансований бюджет та відкидали кейнсіанську ідею нарощування бюджетних видатків для стабілізації та формування попиту, вважаючи, що такі заходи дестабілізують економіку та стимулюють інфляцію. У центрі досліджень – стимулювання приватної ініціативи, створення сприятливих умов для збільшення заощаджень через зниження податків.

Зміна економічних теорій не забезпечила стабільності та збалансованості державних фінансів, деклароване зменшення втручання держави супроводжувалось зростанням державних видатків. Постійне нарощування державних витрат спричинило хронічні дефіцити державних бюджетів, що призвело до виникнення нової течії.

Представники стокгольмської школи (Е. Ліндаль, Г. Мюрдаль та ін.) відстоювали теорію "циклічного балансування бюджету". Згідно з теорією збалансування бюджету відбувається в рамках економічного циклу, тобто дефіцити бюджету, що виникають у періоди кризи, покриваються надлишками, що утворюються в період економічних підйомів.

Важливим етапом в питанні управління бюджетним дефіцитом стала практика бюджетного регулювання у країнах-членах ЄС на основі затверджених у 1992 р. Маастрихтським договором критеріїв, згідно з якими в державах-членах, що погодилися перейти до єдиної валюти, рівень дефіциту державного бюджету не повинен перевищувати 3 %, а загальний державний борг – 60 % від валового внутрішнього продукту [1].

На сучасному етапі економічного розвитку у світовій практиці використовуються кейнсіанські методи регулювання економіки, зокрема і фінансово-бюджетних процесів, але з урахуванням набутого досвіду.

У західній економічній науці поняття збалансованого бюджету має різні трактування. З одного боку, прихильники жорсткої бюджетної політики навіть вимагають конституційної заборони дефіцитного фінансування (за винятком воєнного часу) [2, с. 86]. З іншого боку, під збалансованим бюджетом на практиці вважаються бюджети з дефіцитом, коли виконуються два обмеження: на обсяги дефіциту (3 % ВВП) і на величину боргу (60 % ВВП).

У працях більшості вітчизняних та зарубіжних дослідників дефіцит бюджету зводиться до перевищення видатків над доходами, а нагромаджена сума дефіцитів і бюджетних надлишків є державним боргом. Аналогічне трактування дефіциту державного бюджету міститься у ст. 2 Бюджетного кодексу України [3]. Однак багато дослідників намагається розширити трактування цього поняття, уточнюючи які саме видатки та доходи беруться до уваги. Так, зокрема В. Федосов, В. Опарін і С. Львовчкін вважають, що "...під бюджетним дефіцитом, незалежно від того, як його визначають, розуміють перевищення видатків над власними доходами держави, що надійшли на постійній основі" [4, с. 93]. На переконання Ц. Огня, наявність "дефіциту свідчить про перевищення попиту у здійсненні видатків над пропозицією держави з мобілізації доходів бюджету" [5, с. 83]. На думку О. Василика, "бюджетний дефіцит, як правило, виникає внаслідок незбалансованості бюджету, тобто нестачі бюджетних коштів порівняно з потребою в них для фінансування всього обсягу державних видатків [6, с. 47].

Узагальнюючи зазначене вище, можна поглибити поняття дефіцит бюджету, вважаючи його перевищенням видатків бюджету над власними доходами, що надходять у бюджет на постійній основі у вигляді податків та інших обов'язкових платежів, і є причиною існування розбалансованого бюджету.

За своєю природою бюджетний дефіцит, як і будь-яка економічна категорія, має конкретний інтервал дії та може бути активним і пасивним. Активний зумовлений законом зростання вартості, пасивний – зростанням темпів інфляції. Економісти схильні вважати, що небезпеку для економіки становить не дефіцит як такий, а джерела фінансування та природа дефіциту [7]. Активний дефіцит бюджету передбачає зростання видатків на численні програми фінансування і загалом оцінюється як позитивне явище, адже сприяє економічному росту.

Закономірність між зростанням державних видатків та темпами зростання промислового виробництва описав ще у XIX ст. німецький економіст А. Вагнер. Учений сформулював "закон зростаючої державної активності", відповідно до якого державні видатки в країнах, де розвивається промисловість, повинні зростати швидше, ніж обсяги виробництва і національні доходи [8, с. 16]. Викор-

ристання бюджетного дефіциту в сучасних умовах набуває особливої актуальності. Натомість відмова від дефіцитного бюджетного фінансування для реформування в різних сферах, фінансування інфраструктурних проектів, підвищення ефективності державного управління може стати гальмом економічного зростання. Тому завданням бюджетної політики має стати регулювання доходів, видатків, міжбюджетних відносин та дефіциту бюджету, згідно з наперед визначеними економічними пріоритетами.

Загалом соціально-економічні наслідки дефіциту бюджету для економіки країни прослідковуються через такий причинно-наслідковий механізм. Насамперед бюджетний дефіцит впливає на скорочення обсягу заощаджень, яке зумовлює зростання відсоткової ставки та меншу доступність кредитних ресурсів для приватного сектору. Як наслідок – підвищується обмінний курс національної валюти, що спричиняє зменшення обсягів інвестицій та експорту, збільшення імпорту. Такий стан зумовлює дефіцит зовнішньоторговельного балансу, внаслідок чого виникає дефіцит платіжного балансу. Ці негативні наслідки мають поточний характер і виявляються протягом бюджетного року [9].

Теоретичну конструкцію описаних взаємозалежностей зручно проілюструвати за допомогою моделі Мандела-Флемінга. Лінія IS показує рівновагу товарного ринку, LM відповідає рівновазі пропозиції грошової маси і попиту на гроші, лінія BP – рівновага рахунків платіжного балансу.

Початково економіка перебуває в рівновазі (т. А) (рис.). Подальше збільшення дефіциту бюджету (зростання видатків) ($IS_0 \rightarrow IS_1$) тимчасово збільшує доход ($Y_0 \rightarrow Y_1$). Водночас підвищується процентна ставка ($r_0 \rightarrow r_1$), яка зменшує обсяг пропозиції грошової маси ($LM_0 \rightarrow LM_1$). Наслідком цього стає підвищення обмінного курсу, який погіршує зовнішньоторговельний баланс ($BP_0 \rightarrow BP_1$). Внаслідок рівновага встановиться у т. С, що зменшить доход ($Y_1 \rightarrow Y_2$) і знівелює попередній пріорит, а процентна ставка зросте до рівня r_2 .

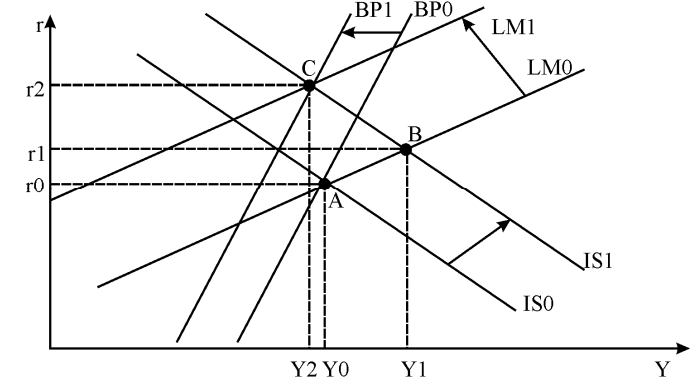

Рис. Збільшення дефіциту бюджету в економіці

Проблему для економіки створює не дефіцит бюджету, а його характер, тому основний акцент потрібно ставити на спрямованості бюджетного дефіциту: для фінансування поточних видатків чи здійснення державних інвестицій. Якщо бюджетні кошти спрямовують в реалізацію інвестиційних проектів, вони

створюють загальноекономічний імпульс для зростання динаміки ВВП в майбутньому. У разі спрямування дефіциту бюджету для фінансування поточних витрат стимулюється інфляційний попит, зростає державний борг, економічна ситуація погіршується, адже державні видатки проїдаються і не впливають на економічну динаміку. Тому завданням економічної політики має стати постійний контроль розміру і спрямованості дефіциту бюджету та його ефективний перерозподіл за напрямками, які визначають подальший розвиток економіки.

Висновки. На сучасному етапі розвитку, для забезпечення стійкості бюджетної системи та макроекономічної стабільності, необхідно вирішити комплекс завдань, пов'язаних з ефективним та відповідальним управлінням бюджетним процесом, серед яких, зокрема, такі:

- контроль ефективності та масштабів державних видатків і напрямків використання, зіставлення їх з темпами економічного зростання;
- забезпечення стабільності і стійкості бюджетів усіх рівнів та державного бюджету зокрема;
- підвищення прозорості процесу формування і витрачання бюджетних коштів, що також пов'язане з прозорістю податкової сфери;
- формування ефективних резервів для зниження дефіциту державного бюджету.

Література

1. Офіційне бюро статистики Європейського союзу. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu>.
2. Стігліц Джозеф Е. Економіка державного сектора / Джозеф Е. Стігліц; пер. з англ. А. Олійник та Р. Сільської. – К. : Вид-во "Основи", 1998. – 854 с.
3. Бюджетний кодекс України зі змінами та доповненнями від 06.12.12 р. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon4.rada.gov.ua/>.
4. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін; за наук. ред. В. Федосова. – К. : Вид-во Київ. нац. економ. ун-т, 2002. – 387 с.
5. Огонь Ц.Г. Доходи бюджету України: теорія і практика / Ц.Г. Огонь. – К. : Вид-во Київ. нац. економ. ун-т, 2003. – 579 с.
6. Василик О. Теорія фінансів : підручник [для студ. ВНЗ] / О.Д. Василик. – К. : Вид-во НІОС, 2003. – 411 с.
7. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки : навч. посібн. / Л.А. Швайка. – К. : Вид-во "Знання", 2006. – 436 с.
8. Чугунов І. Теоретичні засади розвитку бюджетних відносин / І. Чугунов // Вісник КНЕУ : зб. наук. праць. – 2011. – № 4. – С. 13-22.
9. Базилевич К.С. Моделювання взаємозв'язків дефіциту державного бюджету України із показниками макроекономічної динаміки / К.С. Базилевич, О.В. Царук // Банківська справа. – 2002. – № 3. – С. 24-29.

Marhita N.O., Marhita M.V. Теоретические основы регулирования бюджетного дефицита

Рассмотрены сущность и содержание понятия "дефицит бюджета", углублены его определения. Исследована эволюция экономических взглядов на проблему существования дефицита бюджета и методов управления им. Выяснена природа существования активного и пассивного бюджетного дефицита и его последствия для экономики. Описаны причинно-следственный механизм социально-экономических последствий дефицита бюджета для экономики страны с помощью модели Манделла-Флеминга. Предложен комплекс задач, решение которых обеспечит эффективное и ответственное управление бюджетным процессом для достижения макроэкономической стабильности.

Ключевые слова: дефицит бюджета, активный и пассивный дефицит бюджета, механизм влияния дефицита бюджета, управления бюджетным процессом.

Marhita N.O., Marhita M.V. Theoretical and methodological basis of budget deficit regulation

The essence and the meaning of the concept "budget deficit" is considered, its determination is given. The evolution of economic ideas for the problem of existence of the budget deficit and the methods of it's management are studied. The nature of existence of active and passive budget deficit and its consequences for the economy are considered. We described the causal and conclusive mechanism of the social and economic impacts of the budget deficit for the country economy via Mundell-Fleming model. A set of tasks to ensure the efficient and responsible management of the budget process in order to achieve macroeconomic stability is offered.

Keywords: budget deficit, active and passive deficit, the mechanism of the budget deficit impact, the budget process managing.

УДК 336.71

Ст. викл. Ю.Б. Миронов – Львівська КА

СУТНІСТЬ І ПРИЗНАЧЕННЯ БАНКІВСЬКИХ РЕЙТИНГІВ

Висвітлено теоретичні підходи до визначення сутності понять "рейтинг", "ренкінг" і "кредитний рейтинг", визначено базові вимоги користувачів до змісту та якості банківських рейтингів у сучасних соціально-економічних умовах України. Розглянуто рейтинговий процес, вплив рейтингів на діяльність фінансових ринків, на ділову репутацію комерційних банків, на впевненість та довіру до них з боку інвесторів і споживачів. Проаналізовано позитивні та негативні сторони рейтингових оцінок, запропоновано стратегічні підходи до усунення недоліків рейтингового процесу.

Ключові слова: рейтинг, ренкінг, банківський рейтинг, рейтинговий процес, рейтингові агентства, рейтингові оцінки.

Постановка проблеми. Банківська діяльність супроводжується можливістю різноманітних втрат унаслідок операційних, ринкових, макроекономічних та інших ризиків як для самих банків, так і для їхніх клієнтів, інвесторів, органів банківського нагляду, тому потенційні користувачі банківських послуг потребують систематизованої, повної та достовірної інформації, щоб обрати справді надійний банк. Вагомим критерієм у прийнятті управлінського рішення про надійність банківської установи є банківський рейтинг.

У сучасних умовах рейтинг є не тільки індикатором для різних зацікавлених осіб під час формування загальної думки про кредитну організацію, але й обов'язковою умовою для допуску кредитних організацій на міжнародні ринки капіталу. Рейтинги широко використовують споживачі для вибору оптимального банку для обслуговування, інвесторами – для пошуку найкращого об'єкта для вкладання коштів, органами влади – для здійснення контролю за основними показниками діяльності банків. Завдяки рейтингам у зацікавлених осіб формується загальна думка про банківську організацію, формується її ділова репутація.

Ступінь розроблення проблеми. Проблеми сутності та значення рейтингових оцінок у банківській діяльності, а також методи рейтингування, розглянуто у працях таких українських та зарубіжних вчених, як М.В. Афанасенко [2], Н.В. Зачосова [5], А.М. Кармінський [6], Ю.І. Лернер [8], А.А. Перецький [6], Б.В. Самородов [11] та ін. Разом з тим, потребують глибшого вивчення чинники впливу рейтингів на імідж та ділову репутацію банківських організацій, а також дослідження негативних сторін рейтингових оцінок та пошук шляхів їх усунення.